

la anıldı. Tuğluklular'da ise has hâciblere "seyyidü'l-hüccâb" denilmektedir.

Celâyirîliler, Tımurlular, Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Safevîler'de hâciblik müessesesine rastlanmamaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Divânü lugâti't-Türk Tercümesi, III, 380-381; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, III, 77; V, 422-423; Reşidüddin, *Câmî'u'l-tevârih* (nşr. Ahmed Ateş), Ankara 1960, II, 29, 54, 67, 78, 104, 109, 135, 139, 175; Sâbî, *Rusûmü dâri'l-hilâfe*, s. 11-13, 17, 71-72, 76-78, 82-85; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VIII, 164; X, 153; Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme* (Köymen), s. 72, 73, 134-135; İbn Abdürabbih, *el-İlkü'l-ferid*, II, 174; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümm*, II, 236, 262; İbnü'l-Belhî, *Fârsnâme* (nşr. G. L. Strange - R. A. Nicholson), London 1921, s. 92; İbnü'l-Kalânîsî, *Târîhu Dimaşk* (Amedroz), s. 208, 224, 234; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, X, 386, 391; Râvendî, *Râhatü's-sudûr*, s. 97, 205, 224, 259, 267, 337-338, 379, 423-425, 479; İbnü't-Tiktakâ, *el-Fahrî*, s. 184-185, 188; Beyhakî, *Târîh* (nşr. Halîl Hatîb Rehber), Tahrân 1368, III, 981; Bûndârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), s. 3, 17, 19, 43, 74, 96, 101, 115, 117, 131, 153, 155, 191, 198, 199, 202, 257, 262-264; Nizâmî-i Arûzî, *Çehâr Makâle* (nşr. Muhammed-i Kazvîni), Leiden 1909, s. 130; Muhammed Nazım, *The Life and Times of Sultan Mahmud of Ghazna*, Cambridge 1931, s. 142; Hüseyin Emin, *Târîhu'l-İrâk fi'l-'asri's-Selcûkî*, Bağdad 1385/1965, s. 183-186; Hasan el-Bâşâ, *el-Fünûnû'l-İslâmiyye ve'l-vezâ'if 'ale'l-'âşari'l-Arabiyye*, Kahire 1965, I, 380-403; Faruk Sümer, *Oğuzlar: Türkmenler*, Ankara 1967, s. 129; Uzunçarşılı, *Medhal*, bk. İndeks.; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 272-273; Hasan-ı Enverî, *İştilâhât-ı Divânî Devre-yi Gaznevî ve Selçûkî*, Tahrân 2535 şş. [1976], s. 9, 14, 15, 30-32; Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, Ankara 1976, s. 85; a.mlf., *Alp Arslan ve Zamanı*, Ankara 1983, II, 28-31; Aydın Tanerî, *Celâlüddin Hârizmşâh ve Zamanı*, Ankara 1977, s. 102-103; a.mlf., "Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nda Vezîrî Âzamlık", *TAD* (1969), s. 170; Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilâtı*, İstanbul 1981, s. 198 vd.; Ahmed Fikrî, *Kurtuba fi'l-'asri'l-İslâmî*, İskenderiye 1983, s. 291-293; Muhammed b. Abbûd, *et-Târîhu's-siyâsî ve'l-ictimâ'î li-İşbîliyye fi 'ahdi'd-düvelî't-tavâ'if*, Tıttan 1983, s. 90-94; M. Mahmûd İdrîs, *Rusûmü's-Selâciha ve nûzumühümû'l-ictimâ'îyye*, Kahire 1983, s. 93-96; Ali Hâmid el-Mâhî, *el-Mağrib fi 'ahdi's-Sultân Ebî 'Inân el-Merînî*, Dârülbeyzâ 1986, s. 141-142; Ali es-Seyyid Ali, *el-Kudûs fi'l-'asri'l-Memlûkî*, Kahire 1986, s. 44-45; İbrâhim Harekât, *es-Siyâse ve'l-müctema' fi'l-'asri's-Sa'dî*, Dârülbeyzâ 1987, s. 186-187; Zâfir el-Kasîmî, *Nizâmü'l-hükûm fi's-ser'â ve'l-târîhi'l-İslâmî*, Beyrut 1987, II, 414-415; İsmail Yiğit, *İslâm Tarihi: Memlûkler*, İstanbul 1991, s. 190; Kettânî, *et-Terâtîbü'l-Idâriyye* (Özel), I, 101-104; M. Fuad Köprülü, "Hâcib", *İA*, V/1, s. 30-36; T. Sourdel v.dğr., "Hâdjib", *El²* (İng.), III, 45-49; Abdülkerim Özyayın, "Altuntaş el-Hâcib", *DİA*, II, 547; a.mlf., "Barak Hâcib", a.e., V, 62.

AYDIN TANERİ

HÂCİB b. ZÜRÂRE

(حاجب بن زراره)

Ebû İkrîşe Hâcib b. Zürâre
b. Udûs b. Zeyd et-Temîmî
(ö. 3/625 [?])

Temîm kabilesi
reislerinden.

Bahreyn Emîri Münzir b. Sâvâ ile aynı soydan gelmektedir. Câhiliye döneminde katıldığı Cebele, Cifâr ve Nisâr savaşlarında yenilmiş, kardeşi Lakîb b. Zürâre Cebele Savaşı'nda öldürülmüş, kendisi de esir düşmüştür. Savaş sonunda Âmir b. Sa'saa oğulları Hâcib için 1100 deve fideyi istemişler, Temîm kabilesi de bu fideyi vermek zorunda kalmıştır.

H. Peygamber'in Temîm kabilesiyle münasebetleri nübüvvetin ilk yıllarına rastlar. Bu kabilenin reislerinden Eksem b. Sayfî'nin Resûl-i Ekrem'e mektup yazdığı, onun da kendisine cevap verdiği rivayet edilir.

Temîm kabilesi İslâmiyet'i 9 (630) yılında kabul etmiştir. Temîmliler'in, Huzâa kabilesine gönderilen zekât memurunun görevini yapmasına engel olmaları ve Huzâalılar'ı kışkırtmaları üzerine Hz. Peygamber, 9. yılın Muharrem ayında (Mayıs 630) Uyeyne b. Hısn el-Fezârî'yi eli kışilik bir süvari birliğiyle Temîmliler üzerine gönderdi. Uyeyne elli iki esirle Medine'ye döndü. Bunun üzerine Temîmliler, ileri gelen bazı adamlarını esirleri serbest bırakması için Hz. Peygamber'e gönderdiler. Resûl-i Ekrem onların ricasını kabul ederek esirleri serbest bıraktı. Temîmliler aynı yıl, bir rivayete göre aralarında Hâcib b. Zürâre'nin de bulunduğu yetmiş seksen kişilik bir heyeti Medine'ye yolladılar. Heyet mensupları şehre gelince Mescid-i Nebvî'ye girerek bağırıp çağırmaya başladılar. Onların bu hareketi Kur'an'da, "Sana odaların arka tarafından bağırانların çoğu akli ermez kimselelerdir" (el-Hucurât 49/4) meâlindeki âyetle kınanmıştır. Heyettekiler daha sonra şair ve hatipleriyle geldiklerini söyleyerek müsabaka yapmak istediler; sonunda da mağlûbiyeti kabul ederek müslüman oldular.

Heyet içinde yer alan Hâcib b. Zürâre'nin müslüman olduktan sonra kendi kabilesine zekât memuru olarak gönderildiği ve ölünceye kadar bu görevi yürüttüğü nakledilmektedir. Ancak onun 620'li yıllarda Mecûsî olarak öldüğüne dair rivayetler de vardır. Nitekim Hâcib'in Kis-

râ ile ilişkileri müslüman olmadığı hususundaki rivayetleri teyit eder mahiyettedir. Hâcib b. Zürâre, Temîmoğulları'nın mâruz kaldığı büyük bir kıtlık sebebiyle Kistrâ'ya giderek bedelini daha sonra ödemek üzere 100 deve yükü yiyecek istemiş, Kistrâ da yayını rehin alarak ihtiyacını karşılamıştır. Daha sonra Hâcib'in ölümü üzerine oğlu Utârid babasının borcunu ödeyip yayını almak üzere Kistrâ'nın yanına gittiği zaman Kistrâ ona hem yayı hem değerli hediyeler ve bir elbise vermiştir. Utârid b. Hâcib elbiseyi Resûlulâh'a hediye etmek istemişse de Resûlulâh kabul etmemiştir.

Hâcib b. Zürâre'nin Kistrâ'nın kervanını Ukâz panayırına götürürken yayını rehin bıraktığı, görevini başarı ile tamamlaması üzerine Kistrâ'nın kendisine taç giydirdiği ve onu ödüllendirdiği de nakledilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Vakdî, *el-Meğâzî*, III, 973-979; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 213; IV, 206-213; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 293-294; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Sâvî), s. 262-263, 266; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, I, 583-587, 619, 649; Kalkaşendî, *Nihâyetü'l-ereb*, Beyrut 1405/1984, s. 177, 249-250; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 273; II, 287; Mahmûd Şukrî el-Âlûsî, *Bulûgu'l-ereb*, I, 311-315; Hüseyin Hasan, *A'lâmü Temîm*, Beyrut 1980, s. 185, 187; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fetullah), II, 153; M. J. Kister, "Hâdjib b. Zurâra", *EF* (İng.), III, 49; A. Lütfî Kazancı, "Akra b. Hâbis", *DİA*, II, 285.

M. ALİ KAPAR

HACİÇ, Kasım

(1917-1990)

Boşnak asıllı âlim ve yazar.

Aralık 1917'de Yugoslavya'nın Priboy şehrine bağlı Zaostar köyünde doğdu. Henüz çok küçükken babasını kaybettiğinden kendisiyle daha çok dedesi İbrâhim Ağa Memiç ilgilendi. İlk öğreniminden sonra girdiği Üsküp'teki Velika Medrese-si'nden 1937'de mezun oldu. Ardından Saraybosna Yüksek İslâm Şeriat Teoloji Okulu'nu (Viša Islamska Šerijatsko-Teološka Škola) bitirdi (1941). Daha sonra Priboy şehrine belediye başkanı olarak tayin edildi. İtalyan işgali sırasında Saraybosna'ya çekildi. 1942 yılında Saraybosna'daki Kotar Şeriat Mahkemesi'nde başladığı kadılık stajını tamamlayınca Saraybosna Yüksek Şer'î Mahkemesi hâkimliğine getirildi (1944). Bu görevi sırasında Bosna-Hersek Şer'î Hâkimler Derneği'nin sekreterliğini de yürüttü. Bir yıl sonra Zagreb şer'î hâkimliğine tayin edildi ve bir süre Adalet Bakanlığı'nda görev yaptı.

II. Dünya Savaşı'nın ardından komünist iktidarın Zagreb'deki şeriat mahkemelelerini kapatıp hâkimlerini toplama kamplarına sürdüğü dönemde Kasım Hacıç de bir toplama kampında iki ay sorgulandı. Kendisine yapılan baskının hafiflediği bir sırada Zagreb Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne kaydolup buradan da mezun oldu.

23 Ağustos 1946'da komünistler tarafından tutuklanıp Saraybosna'ya gönderilen Hacıç, kendisine isnat edilen bazı suçlar sebebiyle yargılanarak altı yıl hapse mahkûm edildi. Ancak askerî mahkeme bu karara itiraz edince cezası on iki yıla çıkarıldı. Kasım Hacıç hapisshaneden çıktıktan sonra bir süre çeşitli devlet şirketlerinde çalıştı. Daha sonra Gazi Hüsrev Bey Medresesi hocalığına tayin edildi (1967). Burada kelâm, İslâm tarihi, Arapça ve hitabet dersleri okuttu. 22 Ekim 1990'da Saraybosna'da vefat etti ve Bar Kabristanı'na defnedildi.

Kasım Hacıç çok yönlü bir müellif olup II. Dünya Savaşı öncesinde ve sonrasında çeşitli dergilerde pek çok makalesi neşredilmiştir. *Osvit* dergisinin sorumlu yazı işleri müdürlüğü ile başyazarlığını da yürüten Hacıç, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Yugoslavya Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayımladığı bütün dergi ve gazetelere makaleler yazmıştır. Bir süre redaksiyon sorumluluğunu üstlendiği *Preporod* gazetesinde 500'ü aşkın yazısı, *Glasnik VIS* ile *Islamska Misao* dergilerinde, *Takvim* ve *Zemzem*'de, ayrıca yurt dışındaki birçok dergide makaleleri yayımlanmıştır. Yazılarının büyük bir kısmında "Kasım Hadžić", bazılarında ise "HAK" (Hacı Abdullah'ın Kasım'ı) veya "HKH" (büyük bir ihtimalle Hacı Kasım Hacıç) imzaları görülmektedir. Kullandığı "HAK" imzası sebebiyle öğrencileri arasında Hak adıyla da tanınmaktadır.

Kasım Hacıç'in Gazi Hüsrev Bey Medresesi öğrencileri için hazırladığı *Ilmu'l-*

kelam-Islamska Apologetika ile (Sarajevo 1972) *Historija Islama* (Sarajevo 1972) adlı ders kitaplarının çeşitli baskıları yapılmıştır. Onun henüz yayımlanmamış olan *Vjerovjesnici* (peygamberler) ve *Hadis* adlı iki hacimli eseri daha vardır. Müellifin ayrıca Arapça, İtalyanca, Fransızca ve Esperanto dillerinden Boşnakça'ya yaptığı çeşitli tercümeleri bulunmaktadır (makaleleri ve eserleri hakkında daha geniş bilgi için bk. Muharem Omerdić, *Glasnik Rijasete Islamske Zajednice*, LII/1, s. 108-131).

Eserleri, ayrıca eğitim ve öğretim faaliyetleriyle döneminin ünlü hocaları arasında anılmaya layık görülen Kasım Hacıç'in, Bosna'da İslâmî eğitim veren müesseselerin yeniden canlandırılıp yaygınlaştırılması, Yugoslavya Diyanet teşkilâtına yeni elemanların yetiştirilmesi ve ülkede İslâm'ın kamuoyuna mal edilip müslümanlar arasında dayanışmanın gerçekleştirilmesi gibi konularda önemli hizmetlerde bulunduğu kabul edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA:

Mahmutović Mirsad, "Prof. Kasim ef. Hadžić", *Preporod*, Sarajevo 1990; Muharem Omerdić, "Hadži Kasim ef. Hadžić", *Glasnik Rijasete Islamske Zajednice*, LI/6, Sarajevo 1990, s. 109-112; a.mlf., "Bibliografija Objavljenih Radova Prof. Kasima Hadžića", a.e., LII/1, Sarajevo 1991, s. 108-132; Mustafa Čeman, "Hadžić, Kasim", *Bibliografija Bošnjačke Književnosti* (nşr. Sebil), Zagreb 1994, s. 572.

MUHAREM OMERDİĆ

HACİÇ, Osman Nuri
(1869-1937)

Boşnak asıllı âlim,
hukukçu ve devlet adamı.

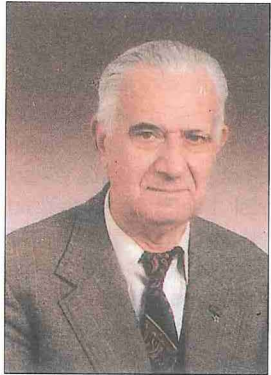
28 Haziran 1869'da Mostar'da doğdu. Bu şehrin tanınmış ailelerinden birine mensuptur. İlk ve orta öğrenimini burada tamamladı. Daha sonra Saraybosna'daki Şeriat Kadılık Okulu'nu (Şeriatsko-Sudačka Škola) bitirdi; 1889'da Zagreb Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. Bir süre Viyana'da kaldı. Bosna-Hersek'e döndükten sonra Mostar ve Saraybosna mahkemelerinde memuriyete başladı; ayrıca o dönemin hükümetinde hukuk müşavirliği görevini üstlendi. Şeriat Kadılık Okulu'nda hocalık ve 1912-1914 yılları arasında müdürlük yaptı. I. Dünya Savaşı'nın ardından kurulan Yugoslavya Krallığı'nın başşehri Belgrad'da İçişleri Bakanlığı müsteşarlığı görevinde bulundu. 1924'te emekliye ayrılan Hacıç, ha-

yatının son günlerinde Yugoslavya Krallığı Devlet Şûrası üyeliğine seçildi ve bu görevde iken 23 Aralık 1937'de Belgrad'da vefat etti (Emin, III/42, s. 8).

XIX ve XX yüzyıllarda Avrupa ülkelerinde eğitim görmüş Boşnak aydınlarının en başarılılarından sayılan Hacıç, Bosna-Hersek'e döndükten sonra eğitim, din, siyaset ve kültür sahalarında etkili faaliyetlerde bulundu. Özellikle 1889'dan itibaren İvan Miličević ile beraber "Osman-Aziz" imzasıyla yazdıkları hikâye ve romanlarla şöhret kazanmıştır. Bir yandan yüksek okullarda görev yapan Hacıç öte yandan hukukçuluk mesleğini sürdürmüştür. 1900 yılı baharında neşredilmeye başlanan ve Bosna-Hersek'teki müslüman halkın edebiyatına ağırlık veren *Behar* dergisinin kurucularından biri olarak dönemin aydınlarını bu dergi etrafında toplamaya çalışmıştır. Boşnakça'dan başka Türkçe, Fransızca, Arapça ve Rusça'ya da vâkıf olan Hacıç'in eserlerinde seçtiği konulara bakılırsa onun, toplumu yaşadığı dönemin kültürel değerlerine bağlı kalarak geliştirmek amacını taşıdığı anlaşılır.

Eserleri. Hacıç'in kendi imzasıyla neşredilen başlıca eserleri şunlardır: 1. *Muslimansko Pitanje u Bosni i Hercegovini* (Bosna Hersek'te müslüman sorunu [Zagreb 1892]). 2. *Islam i Kultura* (İslâm ve kültür [Zagreb 1894]). 3. *Ago Šarić* (Zagreb 1894). 4. *Pogibija i Osveta Smil Age Čengića* (İsmâil Ağa Çengic'in öldürülmesi ve intikamı [Zagreb 1895]). 5. *Muslimanska Vjersko-Prosvjetna Autonomija u Bosni i Hercegovini i Pitanje Carigradskog Halifata* (Bosna-Hersek'te müslümanların din ve eğitim özerkliği ve İstanbul hilâfeti sorunu [Saraievo 1925]). 6. *Muhammed a.s. i Kur'an - Kulturna Istorija Islama* (Muhammed ve Kur'an-İslâm kültür tarihi [Beograd 1931; Sarajevo 1968; Zagreb 1987]). Bal-kanlar'daki müslüman aydınlar tarafından takdir edilip benimsenmiş bir eserdir. Kitabın ikinci baskısının bazı tashihler yapılarak Yugoslavya Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından gerçekleştirilmesi müellifin görüşlerinin bu kuruluş tarafından benimsendiğini gösterir (N.Ş., I [1982], s. 233).

İvan Miličević ile beraber yazdıkları başlıca hikâye ve romanlar da şunlardır: 1. *Pripovijesti iz Bosanskog Života* (Bosna hayatından hikâyeler [Zagreb 1895]). 2. *Na Pragu Novog Doba* (Yeni dönemin eşiğinde [Sarajevo 1980]). 3. *Pripovijesti* (Hikâyeler [Sarajevo 1980]). 4.

Kasım
Hacıç